

ALGEMEEN

W. J. van der Dussen, *Filosofie van de geschiedwetenschappen* (Serie wetenschapsfilosofie; Leiden: Martinus Nijhoff, 1988, 126 blz., f22,50, ISBN 90 6890 097 8).

Voor zover het vak geschiedfilosofie buiten Nederland nog bestaat, is deze anti-kentheoretisch ingesteld. Kentheoretische vragen als 'wat is historische waarheid?', 'hoe moet het geschiedkundig oordeel gefundeerd worden?', 'wat is de logische structuur van een historische redentatie of verklaring' of 'hoe verhouden zich in de geschiedbeoefening taal en werkelijkheid?' acht men irrelevant of zelfs misleidend waar het gaat om het verkrijgen van inzicht in de aard van de geschiedbeoefening. Liever schrijven Amerikaanse geschiedfilosofen over de eigenaardigheden van de historische tekst als representatie van het verleden, over zijn esthetische, tropologische, rhetorische of zelfs zijn semiotische aspecten. De meeste Nederlandse geschiedfilosofen staan daarentegen afwijzend tegenover deze anti-kentheoretische, op de historische tekst gerichte benadering. Dat deze tegendraadse houding wel degelijk tot vruchtbare resultaten leiden kan, werd onlangs nog bewezen door het voortreffelijke proefschrift van C. Lorenz. En ook dit meest recente boek van Van der Dussen is niet alleen een originele samenvatting van reeds bestaande opvattingen, maar voegt op een aantal plaatsen aan die bestaande kentheoretische inzichten een nieuwe dimensie toe.

Een van de beste voorbeelden van een originele behandeling is Van der Dussens introductie van C. S. Peirces abductiebegrip in de geschiedfilosofie. Abductie is een redentatieschema dat verwant is aan, maar toch verschilt van zowel inductie als van deductie. Men zou abductie het beste kunnen omschrijven als het creatief formuleren van hypothesen. Creatief, omdat bij abductie van de gegevens naar de hypothese een overstap gemaakt wordt die noch door regels of door een bepaald algoritme gesteund of bepaald wordt. Wel is het zo dat vanuit de abductief gewonnen hypothese bepaalde deducties gedaan kunnen worden, die empirisch testbaar zijn. De manier van denken van detectives—zoals men die althans in de betere detectiveromans aantreft (men kan denken aan Eco's *De naam van de roos*)—is paradigmatisch voor het abductieve redeneren. Maar Van der Dussen wijst er op dat de abductie ook een belangrijke rol zal spelen in de geschiedkundige oordeelvorming.

Een andere boeiende suggestie in dit boek is om Vaihingers filosofie van het 'alsof' te gebruiken als model voor de relatie tussen historische taal en historische werkelijkheid. Van der Dussen bekritiseert het instrumentalisme omdat in het instrumentalisme, althans in Van der Dussens versie daarvan, de historische taal moet dienen ter verklaring van het bewijsmateriaal in plaats van andersom. Wordt evenwel de historische taal en de daarin zich ontwikkelende historische beeldvorming opgevat als een 'alsof', als een tentatieve 'fictie' van de historische werkelijkheid, dan blijven de juiste verhoudingen bewaard. Want dan dient inderdaad het bewijsmateriaal weer om een bepaalde voorstelling van het verleden (zoals uitgedrukt in een bepaald 'alsof') tot stand te brengen.

Niet steeds zal Van der Dussens betoeg iedereen overtuigen. Zo brengt P. F. Strawsons performatieve waarheidstheorie Van der Dussen ertoe om het (historisch) feit niet te zien als een stand van zaken in de historische werkelijkheid maar als een uitspraak daarover. Daartegen pleit dat wij wel van 'onware uitspraken' maar niet van 'onware feiten' spreken kunnen—blijkbaar liggen feiten en uitspraken toch niet op hetzelfde niveau. Van der Dussen ondervangt dit bezwaar door slechts van 'feiten' te willen spreken in het geval van algemeen aanvaarde

uitspraken of interpretaties. Dit heeft echter het eigenaardige gevolg dat dan het feit dat de aarde om de zon draait niet ouder zou zijn dan vijfhonderd jaar. Overigens, op pagina 45 spreekt Van der Dussen op een meer gebruikelijke manier over het begrip 'feit'.

Als synopsis van kentheoretische problemen is deze inleiding zo volledig als binnen het kader van een boek van deze omvang mogelijk is. Het boek is bovendien helder en onderhoudend geschreven. De tussenkopjes garanderen een goede geleiding van de tekst. Wederom werd de Nederlandse geschiedfilosofie met een geslaagde inleiding verrijkt.

F. R. Ankersmit

J. Billiet, ed., *Tussen bescherming en verovering. Sociologen en historici over zuilvorming* (Leuven: Universitaire Pers, 1988, 324 blz., Bf895,-, ISBN 90 6186 290 6).

Historici en sociale wetenschappers met belangstelling voor de problematiek van verzuiling en ontzuiling hebben de laatste jaren niet te klagen over gebrek aan literatuur. Aan dit aanbod is nu door het Katholiek documentatie- en onderzoekscentrum te Leuven deze bundel studies onder redactie van de socioloog J. Billiet toegevoegd. De tien studies, op één uitzondering na alle van de hand van Belgische onderzoekers, zijn gegroepeerd rond een viertal thema's: theoretische reflectie over onderzoek en theorievorming, de historische ontwikkeling van de katholieke zuilvorming in België, zuilvorming in lokale samenlevingsverbanden en verzuiling en vergelijkbare processen in andere contexten.

Billiet opent de bundel met een overzicht van de ontwikkelingen in het godsdienstsociologische denken en onderzoek voor zover dit betrekking heeft op de katholieke zuil in Vlaanderen. Hij constateert een verschuiving in de belangstelling van de godsdienstsociologen. Ging deze tot voor kort vooral uit naar de ontwikkeling van de zuil zelf, in de jaren tachtig ontstond steeds meer belangstelling voor de meer normatieve vraag naar de betekenis van de verzuiling voor het maatschappelijk en politiek bestel. De socioloog G. Dierickx verwerpt vervolgens in zijn beschouwing het deterministisch paradigma dat volgens hem de godsdienstsociologische en politicologische traditie van verzuilingsonderzoek heeft beheerst. Dit paradigma immers meent sociale processen te kunnen verklaren zonder de strategieën van de actoren te reconstrueren. Dierickx pleit ervoor de verzuiling in een ruimer conceptueel kader te plaatsen en, met het oog op de externe vergelijkbaarheid van het verschijnsel, zuilorganisaties te bestuderen als een vorm van 'belangengroepen'. Het deterministisch paradigma zou door een strategisch paradigma vervangen moeten worden. Terwijl Dierickx met zijn pleidooi voor de externe vergelijkbaarheid van het verschijnsel verzuiling de deur wagenwijd open zet voor een verruiming van het verzuilingsbegrip, waarschuwt de Utrechtse historicus H. Righart voor een inflatie van de term en voor een teloorgang van de analytische waarde van de metafoer 'verzuiling'. Hij beschouwt dit als een van de grote gevaren van het comparatieve verzuilingsonderzoek, waarvan hij zich voor het overige in een kort maar helder artikel over de mogelijkheden en moeilijkheden van vergelijkend verzuilingsonderzoek een warme voorstander toont.

De Leuvense hoogleraar E. Lamberts slaagt er in in beknopt bestek een zeer volledig overzicht te bieden van de ontwikkeling van het katholieke organisatieleven in België in de negentiende eeuw. Lamberts betoogt in een stuk waarin de spanning tussen bescherming en verovering sterk naar voren komt dat de ontwikkeling van de katholieke zuil in België gezien moet worden als een resultante van een groeiende tegenstelling tussen de kerk en de moderne gecentraliseerde